

Frands Herschend: Ackulturation och kulturkonflikt. Fyra essäer om järnåldersmentalitet. OPIA 38. Uppsala 2005, 116s. ISBN 91-506-1827-X, ISSN 1100-6358.

Bokomtale ved Sæbjørg Walaker Nordeide

Dette er en nett liten bok på bare 116 sider, med et akkurat passe format til å friste den interesserte leser. Tittelen på boken er også lovende, skjønt jeg vet ikke helt hva jeg hadde ventet meg. Innholdet er uansett overraskende i forhold til alt hva jeg ville vente fra en arkeologkollega. Faktisk dreier boken seg i svært liten grad om arkeologisk kildemateriale, og er i hovedsak dyptpløyende analyse av skriftlige kilder fra vikingtid / middelalder. Det behøver slett ikke være noen ulempe at en arkeolog tar for seg skriftlige kilder, tvert imot. For meg som arkeolog og anmelder bød den sterke konsentrasjonen omkring tekstanalyse likevel på flere problemer, først og fremst fordi norrøn filologi og middelalderlatin ikke er mine spesialområder. Min første innskyttelse var derfor å returnere boken. Temaet er likevel interessant for min forskning, og likeså tidsskalaen forfatteren har valgt, fra 300—1300. Det er altså ikke bare jernalderen som er i fokus her, men store deler av middelalderen, og i så måte er tittelen litt misvisende. Ifølge forfatteren er også noe av hans motivasjon for å skrive boken et forsøk på å tolke og datere skriftlige kilder bedre ved å sammenholde dem med materiell kultur. Dette er et prisverdig tiltak, og ettersom dette er innenfor mitt eget kompetanseområde lot jeg meg overbevise meg om at dette likevel var en bok jeg kunne vurdere, og jeg vil konsentrere meg om bokens helhet og dens bruk av materiell kultur.

Det lange tidsrommet som er valgt for boken er begrunnet med de vidt spredte kulturtradisjonene som utviklet seg gjennom jernalder, men som endret seg raskt i Skandinavia og resten av Nordvest Europa i yngre jernalder og vikingtid. Det er også egentlig den midtre delen av perioden som er forfatterens hovedinteresse i boken, mens de øvrige delene av perioden mer fungerer som kulisser.

Boken er delt i 4 kapitler. Det første kapitlet har tittel “*Rigspula*-bladet”, og dette er en detaljert kildekritisk analyse av et fragment av diktet *Rigspula*. I andre kapittel blir diktene *Rigspula* og *Før Skírnis* sammenlignet med de første 4 delene (kalt ”sanger” av Herschend) av diktet *Héliand*, ved å referere tekst, analysere struktur, episk teknikk etc.. Tredje og fjerde kapittel omhandler de såkalte meningsløse runene. I kapittel 3 hevdes det at de kunne fungere som en form for *galdr*, og i fjerde kapittel er det runer på våpen som blir analysert og tolket som en form betegnet som

Barditus – en type sang som ble fremført av germanerne i forbindelse med militære aksjoner.

Det første kapitlet analyserer *Rígsþula*, Codex Wormianus Folio 61. Herschends motivasjon for å analysere dette diktet skyldes at tidligere forskning etter hans oppfatning har vært preget av foreldet kildekritisk syn og for dårlig kjennskap til skandinavisk materiell kultur som diktet referer til. Han argumenterer for at tidligere forskning i hovedsak er fundert på den oppfatning som hersket tidlig på 1900-tallet, som hevdet at edda-diktene var motivert ut fra et ønske om å dokumentere fortiden. Herschend hevder at det er viktig å kjenne den materiell kulturen for å forstå diktene, noe som en lett kan slutte seg til. For å kunne sammenstille tekst og materiell kultur, trenger vi en redegjørelse for hvilket sted og tidspunkt som er relevant for den angjeldende teksten. Dette er imidlertid ikke så klart i Herschends fremstilling. Ved å lese mer eller mindre hele kapitlet forstår jeg at han mener at *Rígsþula* var skrevet av en geistlig forfatter på Island på 1300-tallet, og at fragmentet er redigert av Ole Worm i 1628 på et sted som det ikke opplyses om i boken. Videre hevder han at det har vært et eldre dikt fra 900-tallet som *Rígsþula* bygger på (s.29). Opprinnelsen til *Rígsþula* mht. tid og sted er ikke problematisert, til tross for at dette har vært mye omdiskutert,¹ og er det fortsatt. I denne boken er vi derfor henvist til Herschends slutning om dette.

I Tabell 2 blir diktets tekst og struktur presentert, og heretter følger en analyse av teksten. På de siste 5 av kapitlets 25 sider er diktet sammenlignet med materiell kultur. Det savnes imidlertid en henvisning til hvilken kilde som er grunnlag for Tabell 2, og eksemplene på materiell kultur kunne også vært bedre presentert. Hvis vi skulle følge Herschends opplysning om proveniens ville jeg nemlig forvente eksempler fra Island på 1300- og 900-tallet, men materialet er hentet fra Hørning og Stengade II, og fra Folkevandingstid på Eketorp og Dune på Gotland, Lejre og Uppåkra, som jeg gjenkjenner fra Sverige og Danmark. Eksemplenes hjemland savnes i teksten, og de fleste arkeologer kjenner mange av eksemplene, men jeg tviler på at alle lokalitetene er allment kjent, i alle fall hvis boken også retter seg mot en leserkrets som er spesialister innen norrøn skriftkultur. Et 2000 år gammelt eksempel fra Nørre Fjand er også funnet relevant for å relatere til *Rígsþula*.

Det er ikke problematisert hvorvidt det har vært noen kulturelle forskjeller eller kronologiske endringer som kunne være relevant for denne sammenligningen mellom tekst og materiell kultur, noe en kanskje kunne forvente ut fra bokens tittel. Men på denne etter min oppfatning svært vaklende basis, kommer Herschend fram

¹ Se for eksempel Anne Holtmark (1969)1982 '*Rígsþula*', KLNLM Vol.14.

til at *Rígsþula* bygger på et eldre dikt fra 900-tallet. Videre argumenterer han for at det er utvist en bevisst bruk av arkaiserende trekk for å illustrere lavere klasse. Dette er interessant, og dette viser ifølge Herschend at forfatteren av *Rígsþula* var bevisst en *tidsdybde*. Aller best finner han dette illustrert ved hvordan han mener tre ulike dører er beskrevet, fra en svært enkel type til den mest avanserte dørkonstruksjon (s.30f). Selv om Herschend selv understreker at alle tre typer sikkert eksisterte samtidig i løpet av vikingtiden var den enkleste døren den eldste, påvist straks før Kristi fødsel i Nørre Fjand. Også navnet "Fjosne" indikerer høy alder mener han, fordi det forteller om en person som bodde i et fjøs, hvilket man gjorde på 400-tallet på Eketorp. Men hvis vi går til minst like nærliggende eksempler i tid og rom, finner vi fortsatt kombinasjon av fjøs og bolig i samme hus i vikingtid og middelalder i Norge.² Hvordan det var på Island på den tid diktet angivelig skal ha blitt skrevet, får vi ikke vite noe om. Det er et gjennomgående problem med Herschends sammenligning av dikt og materiell kultur at det ikke etableres noe klart forhold til kontekst for verken tid eller sted, verken for diktet eller for den materielle kulturen han sammenligner med. Dette er selvsagt ikke enkelt for de tekstene som blir behandlet, men dette virker ikke å være årsaken til at emnet ikke er berørt. Heller virker det som om Herschend ikke er oppmerksom på problematikken.

Konklusjonen vedrørende den observerte tidsdybde er avhengig av minst to forhold: Vi må anta at forfatteren av *Rígsþula* var oppmerksom på de gamle tradisjonene i ulike deler av Skandinavia som her trekkes fram, og som Herschend kjenner som arkeolog, enten *Rígsþula* ble skrevet på Island på 1300-tallet eller bygger på et dikt fra 900-tallet, som Herschend hevder. Videre må vi anta at den formodede målgruppen for diktet har den samme kunnskapen for at dette grepet skulle ha den ønskede effekt. Men er dette sannsynlig? For det andre, hvis det arkaiserende elementet var viktig, burde vi vel anta at de eldste formene var gått ut av bruk på det tidspunkt da diktet ble skrevet, for ellers kunne vel heller ulike typer dører bli oppfattet som å illustrere ulike funksjoner eller sosiale forhold. Men Herschend har selv poengtert at ulike dørtyper trolig eksisterte på samme tid. Slike problemer er gjennomgående også i andre diskusjoner og eksempler i boken. Herschend klarer ikke å vise relevansen av de 1500-2000 år gamle eksemplene fra ulike deler av Skandinavia for tolkningen av et dikt som ifølge ham selv er diktet i vikingtid / middelalder på Island. Det er svært interessant hvis tidsaspektet har spilt en rolle, slik Herschend argumenterer, men han har ikke klart å overbevise meg med sine eksempler.

² Se for eksempel Myhre 1975; Solli 2006.

Det neste kapitlet inneholder mange av de samme elementene. Héliand blir presentert som et anonymt 800-tallsdikt, og teksten blir presentert, igjen uten referanse til kilde eller oversetter. For dette diktet blir imidlertid diktets kontekst diskutert. Herschend hevder videre at *Rígsþula* bruker samme modell for sosial struktur som Héliand, eller som kilden til Héliand (s.63), men på samme tid finner han reminisenser av *Rígsþula* og *För Skirnis* i *Héliand*. Som et eksempel på materiell kultur som gir mening til hans tolkning av diktet, brukes Dynnasteinen fra Oppland i Norge: I Héliand blir hallen en metafor for det gode og siviliserte samfunnet, og Jesus' fødsel flyttes fra stallen til hallen. Herschend ser Dynnasteinen som eksempel på dette, fordi den viser et hus med buede vegger, bratte, valmede tak, dekor m.m. Men bl.a. i et av eksemplene fra Norge jeg viste til over finnes det fortsatt langhus med fjøs og bolig i vikingtid og middelalder, også med buede vegger. Hvordan var det på Island? Pga. bevaringsforhold vet vi naturligvis ikke hvordan takkonstruksjonen så ut i detalj i ulike hus, og om den var dekorert eller ikke. Herschends diskusjon omkring dette i boken blir derfor vanskelig å ta stilling til pga. manglende kildemateriale.

Det er mange utsagn i teksten som kunne ha vært diskutert, men jeg finner følgende utsagn særlig problematisk: "Kristendom och hedendom i denna tappning är en symbios och en utveckling av gammal tro. Någon uppdelning i hedendom/kristendom finns inte, för tron är under alla förhållanden i just dessa delar en spegel av överklassens allmänna tro." (s.72) Dette utsagnet er høyst kontroversielt. Dette er en utilbørlig sammenblanding av "allmenn tro" og spesifikk religiøs overbevisning. Ganske visst er det ofte argumentert for at religion er en viktig del av en herskerideologi, at ulike religioner finnes i mange avspeilinger, men når begreper som "synkretisme" er sterkt omdiskutert og helst unngått i dag,³ er det ikke holdbart å tro at en ekskluderende religion som kristendommen kunne stappes i en "sekk" sammen med norrøn religion med betegnelsen "allmenn tro".

Det er påkrevd med spesialkompetanse innenfor middelaldersk tekst- og språkforskning for å kommentere andre sider ved bokens innhold. Men innledningsvis hevdet jeg at boken bød på flere problemer for meg som arkeolog og anmelder enn min egen spesialkompetanse, og dette finner jeg nødvendig å utdype for å kunne forholde meg til boken som helhet: Dette er en bok som er mer spesialisert innen analyse av middelalderske tekster enn analyse av materiell kultur, men den er skrevet av en arkeolog. Jeg er normalt glad for kollegers pågangsmot til å reise nye problemstillinger og studere ulike kilder på nye måter, og jeg vil slett ikke argumentere for

³ Se for eksempel diskusjonen i Gräslunds bok i samme serie (OPIA), og de der anførte verk.

at arkeologene skal holde seg ”i sine hull”, og kun vurdere gjenstander, bygninger og jordlag. Tvert imot ser jeg arkeologi, og særlig historisk arkeologi, som et emne det er vanskelig å drive uten å forholde seg til ulike kilder, også skriftlige, noe jeg har argumentert for gjentagne ganger selv.⁴ Men denne boken aktualiserer etter min mening spørsmålet om hvordan tverrfaglig forskning bør foregå.

God, tverrfaglig forskning kan for det første ikke foregå uten en grunnleggende respekt for egen og andres fagdisiplin, og til den kompetanse vi selv og våre kolleger innen andre fag besitter. Etter min oppfatning er det ikke tverrfaglighet når arkeologer selv bruker kilder eller resultater fra andre spesialfelt. Derimot er det tverrfaglighet når vi samarbeider med spesialister fra andre fagfelt. Også dette kan utføres på mange måter, men stort sett er det likevel slik at det er metallurgene som kan utføre den beste forskningen innen metallurgi, botanikerne innen botanikk, lik som filologene innen sitt respektive fagfelt, etc.. Det er heller ikke mulig å gjøre noen god jobb i et tverrfaglig samarbeid uten å vedlikeholde egen spesialkompetanse, samt å kunne formidle denne til andre spesialister innen andre fagfelt på en god måte.

Samtidig vil en langvarig, tverrvitenskapelig arbeidsform kunne gå på bekostning av å opprettholde kompetansen innen eget fagområde. Det er kostnadskrevende å holde tritt med flere fagområder over tid. Men ofte vinner vi nye resultater nettopp ved tverrvitenskapelig arbeid, ved at forskere fra ulike fag samarbeider om ulike typer kildemateriale og gjerne ser nye problemstillinger og øyner nye tolkninger. Vi må altså akseptere at eksperter i tverrfaglige team kanskje ikke holder tritt med eget fag på linje med kolleger som spesialisere seg i eget fagfelt, og vi må også akseptere at forskere fra andre fag trer inn på våre enemerker, og kanskje gjør noen mistak. Gevinstene ved nye resultater og perspektiver er som oftest større enn de feil en risikerer å begå. Tverrfaglighet blir en egen kompetanse, som kan arte seg på mange måter alt etter hvilke fag en samarbeider med, og min egen erfaring tilsier at slik kompetanse ikke så lett kan evalueres.

Etter min oppfatning prøver Frands Herschend i denne boken nærmest å drive ”tverrfaglighet” med kun sin egen person, ved å spesialisere seg innen et annet fagfelt enn der hvor han har sin professorkompetanse. Hvordan skal den så evalueres? Hvordan skal jeg som ikke-filolog forholde meg til denne tekstanalysen hvis den avviker fra andre eksperters oppfatning? En slik publikasjon fordrer at teksten er kvalitetssikret enten gjennom et kompetent forfatterkollegium eller ved en relevant fagfelleevaluering før publisering. Personlig kjenner jeg ikke Herschends kompe-

⁴ Se for eksempel Nordeide 1997; Nordeide 2003.

tanse som norrønfilolog / tekstanalytiker, og hans partner i utgivelsen er også arkeolog, hvis kompetanse utenfor arkeologi heller ikke er kjent for meg. Det fremgår heller ikke at boken har gjennomgått en fagfelle vurdering. I hvilken grad kan jeg da for eksempel stole på at ”*Rígsþula* är en mycket fördomsfull dikt som anspelar på en rad förhistoriska myter i ett försök att brygga över och integrera hednisk och kristen kultur.”(s.33)?

Herschends argumenter basert på språk- og tekstanalyser generelt kan være fornuftige og velfunderte, det kan jeg ikke vurdere. Prosjektet med å sammenholde skriftlig og materielle kilder har fascinert forskere lenge, så vel for Bibelen som for Snorres kongesagaer og andre viktige, skriftlige kilder. Temaet vil også stadig være aktuelt, både for å skaffe ny innsikt i datering, tolkning og proveniensstemming. I så måte plasseres denne boken innenfor en gammel tradisjon. Dessverre havner den også metodisk innenfor en flere tiår gammel tradisjon innen arkeologi, fra den tid da det ikke var så viktig å studere et materiale innenfor en relevant historisk og geografisk kontekst. Mange av de viktige konklusjonene mister sin troverdighet på grunn av dette. Det ser også ut til at det i mange tilfeller finnes materiell kultur som, hvis den skulle brukes etter hans metoder, motbeviser hans konklusjoner. Boken kan derfor betraktes som et eksempel på et prosjekt som er interessant, men som har et betydelig metodisk forbedringspotensial.

Litteratur

- Gräslund, Anne-Sofie 2001: *Ideologi och mentalitet: om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. Occasional Papers In Archaeology (OPIA) 29, Uppsala: Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala Universitet.
- Holtmark, A. (1969) 1982: *Rígsþula. Kulturhistorisk leksikon för nordisk middelalder*, Vol.14, 234-236.
- Myhre, B. 1975: Gårdshusenes konstruksjon og funksjon i jernalderen. *Arkeologiske skrifter, Historisk Museum*, Universitetet i Bergen No.2, 73-105.
- Nordeide, S. W. 1997: Historisk arkeologi: mellom mennesker, metode og materialer. *META* 1997/1, 46-61.
- Nordeide, S. W. 2003: *Erkebispegården i Trondheim. Beste tomte i by'n*. NIKU-publikasjoner.
- Solli, B. 2006: Kokegroper fra eldre jernalder og et langhus fra middelalderen på

Borg i Lofoten. Håkon Glørstad et al. (reds.): Historien i forhistorien. *Festskrift til Einar Østmo på 60-årsdagen*. Kulturhistorisk museum Skrifter 4. Oslo, 281-297.

Sæbjørg Walaker Nordeide, f. 1956, dr. philos, forsker ved Senter for Middelalderstudier (CMS), Universitetet i Bergen, Postboks 7800, N-5020 Bergen. Spesialfelt: historisk arkeologi, urbanisering, bisperesidenser, kristningsprosessen. Viktige publikasjoner: ”...*de beste bønder i kjøpstæden...*”. Meddelelser nr. 20. Riksantikvaren, Trondheim (1989); (medforf. A. Christophersen) *Kaupangen ved Nidelva*, Riksantikvarens skrifter Nr. 7 (1994); *Erkebispergården i Trondheim*. Beste tomte i by'n (2003).
